

Filčíkove zápasy s démonmi

Andrej Maťašík

Fakty:

- Narodil sa 15. augusta 1920 v Dolných Plachtinciach.
- Pôvodne bol učňom, neskôr členom finančnej stráže a popri tom účinkoval v bratislavskom ochotníckom súbore Štefánik, ktorý hrával v sále Živnodomu (dnes Nová scéna).
- Na podnet A. Bagara nastúpil v r. 1944 do novovznikajúceho Slovenského komorného divadla v Martine.
- Aktívne sa ako spravodajca zúčastnil Slovenského národného povstania (1944/45).
- Po príchode vlády E. Beneša na oslobodené územie Česko-Slovenskej republiky sa stal tajomníkom štátneho intendanta Andreja Bagara.
- Od augusta 1945 sa vrátil do umeleckého súboru Slovenského komorného divadla v Martine.
- V roku 1948 sa stal členom činohry Novej scény SND a po reorganizácii v roku 1951 prešiel do činohry Slovenského národného divadla.
- Od roku 1951 začal pedagogicky pôsobiť na VŠMU (do 1957).
- Zblížil sa s režisérkou Magdou Lokvencovou – Husákovou a v čase, keď jej manžela väznili a jej znemožnili umeleckú činnosť, jej obetavo pomáhal (aj pri výchove synov).
- Zomrel 21. novembra 1986 v Bratislave.

Tvorivé dielo:

S ochotníckymi skúsenosťami zo súboru Štefánik debutoval v martinskom profesionálnom divadle postavou starca **Gorgibusa** v Moliérovych Smiešnych preciózkach (1944). Hoci v Martine nepôsobil dlho, odohral množstvo postáv – bol napríklad prvým **Leniusom** v Barč - Ivanovej hre Neznámy (1944), **Maurom** v Barč - Ivanovych Dvoch (1945), hral titulnú postavu Čapkovho **Lúpežníka** (1946), **Veršinina** v Troch sestrách (1947) či **Lopuškina** v Stodolovom Čaji u pána senátora (1947). Mladý herec v nich zaujal eleganciou prejavu a kultivovaným rečovým prejavom.

V r. 1948 - 51 bol členom Novej scény Národného divadla, kde k vnútornému šarmu vytvorených postáv pribudla aj koncentrácia na ich intelektuálnu dimenziu. Hoci účinkoval aj v komediálnom repertoári, jeho osobnostné herectvo sa rozvíjalo najmä na charakterových úlohách - či išlo o **Slámu** v dramatisácii Zápotockého románu Vstanú noví bojovníci (1950), alebo hoci **Humenského** v Smrčkovej hre na motívy Záborského prózy Dva dni v Chujave (1950). Po administratívnej reorganizácii divadiel sa v roku 1951 stal členom činohry Slovenského národného divadla. V spolupráci s režisérom Jozefom Budským obohatil svoje herectvo o polohu výnimočnosti, extravagantnosti, ktorú potom rozvíjal v množstve postáv, vymykajúcich sa bežným konvenciam. V Ľubov Jarovej (1952) stvárnil postavu poručíka **Michaila Jarového**, v dráme Lope de Vegu Fuente Ovejuna (1953) **Fernána Goméza**, v Ujovi Váňovi **Vojnického** (1954), v Karvašovej dráme Antigona a tí druhí **Gerharda Kroineho** (1962), v Hochhuthovom Zástupcovi Pápeža **Piusa XII.** (1966) – po odmietnutí tejto postavy G. Valachom -, v dramatisácii Vojny a mieru **Napoleona Bonaparta** (1974) a v Budského poslednej inscenácii v SND, v Gorinovej Šašovskej komédii (1975) **Joosa Dammana**. Aj ďalší režiséri SND si všimli vnímavého, hlbavého a na seba mimoriadne náročného herca a zverovali mu najzložitejšie postavy - **Franka Forda** vo Veselých paniach z Windsoru (1954, 1958, 1963), **Augiáša** v Dürrenmattovej dráme Herkules a Augiášov chliev (1963), **Lucifera** v Madáchovej Tragédii človeka (1969), **Fausta** vo Valéryho dráme Môj Faust (1979), **Cigáňa** v Radičkovom Pokuse o lietanie (1980). Na Novej scéne hosťoval v úlohe **Dona Juana** vo Frischovej komédii Don Juan alebo Láska ku geometrii v réžii M. Husákovej-Lokvencovej (1964).

Vrcholným výkonom Ctibora Filčíka bol **Goetz** v Sartrovej dráme Diabol a Pánboh (1965), ktorú režijne naštudoval Jozef Palka. Brilantným zvládnutím zápasu o postavu, nachádzajúcu po mnohých životných skúsenostiach pocit vnútorného oslobodenia, si vytvoril východisko k ďalším postavám modernej svetovej i domácej drámy, napr. **Georgovi** z Albeeho hry Kto sa bojí Virginie Woolfovej? (1965), **Zámočníkovi** v dráme Vladimíra Hurbana Vladimírova Zámka škrípí (1982), **Harrymu Hoppeovi**

v O'Neillovej dráme *Ladár prichádza* (1982). Poslednou postavou, ktorú vytvoril, bol **Sir** v hre Ronalda Harwooda *Garderobier* (1985).

Na prvom mieste v jeho filmografii stojí *Kozie mlieko* (1950), no i vo filmovej tvorbe sa rýchlo ukázal byť využiteľnejší v náročných dramatických postavách ako v komediálnych postavičkách. V *Kapitánovi Dabačovi* (1959), *Námestí sv. Alžbety* (1965), *Putovaní Jána Ámosa* (1983) vytvoril postavy, ktoré hlboko prenikli do divákovho vedomia. Bol pyšný na možnosť stvárniť Stalina v historických rekonštrukciách *Postupimskej* (1971), *Teheránskej a Jaltskej* (1973) konferencie. Herecká kreativita mu otvorila dvere aj do nemeckých televíznych štúdií, kde účinkoval napríklad v *Prípade jasnovidca Hanussena* (1969) a *Bratoch Lautensackovcoch* (1971)

S rozhlasom spolupracoval často a vytvoril rad hlavných postáv v dielach domácich i zahraničných autorov a s veľkým zaujatím interpretoval napríklad aj rozprávky pre deti (legendárny seriál *Kristy Bendovej o Osmijankovi*) alebo účinkoval v hrách pre deti a mládež. Televízny medailón *Ctibora Filčíka* nakrútil v r. 1980 režisér Peter Hledík.

Story:

Bol povestný svojou náročnosťou na ponúkané úlohy mimo divadlo, preto jeho meno len ojedinele nájdeme v súpise účinkujúcich v menej hodnotných dielach. Textové knihy *Ctibora Filčíka* sú dodnes plné poznámok, jeho vlastných grafických značiek, ktoré mu pomáhali zafixovať intonáciu, dôrazy, pauzy. Používal farebné ceruzky, aby odlíšil pokyny a usmernenia režiséra a vlastné predstavy o budúcej postave. Aj tieto detaily dokazujú, že nepracoval intuitívne, ale tvorbe sa venoval veľmi sústredene.

Hoci médiá nikdy na jeho "imidži" nepracovali a azda v každom svojom tvorivom období mal v divadelnom zákulisí dosť nežičlivcov, dosiahol naozaj mimoriadne tvorivé úspechy. Filčík sa neobyčajne úspešne ponáral do vnútorných motivácií stvárňovaných postáv, nachádzal v nich dostatok inšpirácií na zviditeľnenie ich zmietania sa medzi pudovou tendenciou a spoločenskou konvenciou. Keď jeho výkon v Sartrovej dráme *Diabol a Pán Boh* videl dramaturg londýnskeho Národného divadla

Kenneth Tynnen, konštatoval, že v druhej časti predstavenia je Filčíkovo stvárnenie Goetza kvalitnejšie ako výkon L. Oliviera.

Prísne rozlišoval verejnosť sveta svojej profesie a areál svojho súkromia, do ktorého nevpúšťal nepozvaných. Tajomstvá jeho súkromia síce lákali kolegov i novinárov, no iba tým najbližším pootvoril dvierka, za ktorými v tichu noci nachádzal originálne črty každej svojej kreácie. Zhovievavo sa díval na kolegov, ktorí rozmieňali svoj talent na drobné pri každej príležitosti, ktorá sa im naskytla – on ale často aj dobré scenáre vrátil, ak ho postava neoslovila, nepreskočila povestná iskrička, ktorá by zapálila jeho záujem. Vily, autá a chaty neboli jeho programom, takže ho netrápili možné honoráre a hral iba v tom, čo si vybral.

Krátke:

Herec nie je stroj

Len málokedy sa v divadelnej praxi stretne s hercom takým náročným nielen na iných, ale najmä na seba. Ctibor Filčík bol povestný poctivosťou prístupu ku každej úlohe. V čase, keď jeho kolegovia behali z televízie do rozhlasu a z filmu taxíkom odskakovali odohrať predstavenie v divadle, Filčík si vždy vopred vyžiadal scenár a o zmluve bol ochotný diskutovať až vtedy, keď uznal ponúkanú úlohu za zaujímavú. *“Herec má mať vypestovanú viacplošnú pozornosť – ovládať text, dodržiavať aranžmán, vímať partera, vnímať reakcie publika. Áno, byť artistom, ktorý ide po povraze, na rukách krúti kolieska, na nose má paličku a usmieva sa.”* – týmito slovami definoval Filčík svoju profesiu.

Filčíkove herecké masky

Nemálo divákov má Ctibora Filčíka v pamäti ako elegána, pohybujúceho sa v obleku s ľahkosťou a pôvabom, s klobúkom so širokou strechou, zavše so šviháckou paličkou v ruke a neraz s hodvábnou šatkou na krku. Iní si ho pamätajú najmä ako zanieteneho predstaviteľa trochu atypických hrdinov zo súčasných hier a scenárov, ktorí vždy trpezlivo a s vnútornou naliehavosťou presviedčali svoje okolie. A ďalší ho pred sebou vidia ako expresívneho zlosyna, priam vyhnaného z pekla, aby desil a mátal na javisku či pred kamerou. Títo jeho hrdinovia mali tvár skrivenú

úškl'abkom, pohybovali sa s pružnosťou dravca a dokázali si labužnícky vychutnávať okamihy svojho triumfu. Kritik E. Lehuta zdôraznil, že základnou Filčíkovou polohou *“bola ironická melanchólia”*. Keď Filčík hral Goetza v Sartrovej hre Diabol a Pán Boh (1965), vychádzal z poznámky: *“Sám som rozhodoval o zle a sám som vymýšľal dobro.”* Podľa Lehutovho svedectva Filčík ako Goetz *“vystriedal dve tváre, dve podoby jednej vášne. Ale práveže presne podľa autora, vystriedal, nie syntetizoval.”*

Herecké reminiscencie

Keď Filčík oslavoval svoje šesťdesiatiny, zverejnili svoje názory na jeho tvorbu viacerí kolegovia. František Dibarbora pri tejto príležitosti napísal: *“Azda mi môj priateľ nebude zazlievať, keď prezradím, že je z tých, čo chcú žiť svoj súkromný život ako nedotknuteľné privatissimum. Má na to právo, možno práve tam sa upevňuje jeho vôľa a rozvážnosť, tam sa dopĺňajú vyčerpané psychické aj fyzické rezervy tak, aby potom mohli byť naplno rozdané z dosák, na ktorých tento umelec prežíva umenie – i život.”* Mnohí kolegovia dodnes na Ctibora Filčíka spomínajú ako na nevyčerpatelnú studnicu vtipov a anekdôt, najmä cigánskych. Chvilé čakania v rozhlasovej či divadelnej skúšobni pri Filčíkových zásobách vtipov ubiehali rýchlo a veselo.